

Szigeti Csaba

Tormay Cécile *Bujdosó könyvének* műfaja

Bár ez a dolgozat egy kultuszkönyvről beszél, éppen azt szeretném kerülni, amitől e szöveg sokak olvasatában kultikusá vált, vagyis – amennyire lehet – igyekszem kerülni a mű politikumának egész kérdéskörét. Politikum helyett poétika: ez a célkitűzésem. És ez az írás csak része egy *Tört regényein* munkacímű átfogóbb írásnak. A kiadás, amelyre most támaszkodom, meglehetősen labilis: néha az olvasott mondat teljesen érthetetlen. Például a 302. oldalon: „*Megint érzem azt a sajátos nyugtalanságot, némely mostanában szüntelenül fel-felrémlik bennem.*” (Olvasószerkesztő: Tudós-Takács János.) Így nem tudhatni, mi írható a legújabb kiadás, és mi a szerzőről számlájára. A szöveg könyvészeti adatai: Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*, Gede Testvérek Bt., Budapest, 2003 (a továbbiakban az idézetek utáni arab számok e kiadás oldalszámára utalnak). Én valóban a műfajról szeretnék beszélni. Azért, mert az utóbbi időben a parttalan és definiálatlan úgynevezett történelmi regények érdekelnek, és a *Bujdosó könyv* ellentmondani látszik (és ellentmond) egyik előzetes állításomnak (ezek az asszerciók úgy tesznek, mintha axiómák lennének, de nem azok, mert nem 'semmi másra visszavezethető' dolgok, csak azt szeretnék, hogy én és leendő olvasóim ekként kezeljék őket, afféle maximákként). Így szól: a jelen csak érzékelhető, sokféleképp, de sohasem történelemként. Az érzékelt jelennek „történelem”-ként elkönyvelt múlttá, megszerkesztett múlttá kell válnia ahhoz, hogy történelemmé válhasson. És míg a jelen egy, történelemmé válva a neve Légió lesz, mert mindörökké kiszolgáltatottá válik (vált) a múlttá válása utáni jelenek önkényének. Számomra ezért érdekes e könyv műfaja: lehet-e a jelenről történelemként beszélni? És persze válaszom – itt megelőlegezem – „nem”. S meg kell jegyezmem, hogy e könyv műfaját többen gyanúsnak találták már: Kádár Judit „naplószerű regény”-nek nevezte, a szaktörténész Gyáni Gábor „történelmi pamflet”-nek. Fontos elemzésében Bánki Éva „elbeszélés”-ként kezeli a Tormay-könyvet, majd „egyfajta emlékiratszerű dokumentumként”. Szerinte a *Bujdosó könyv* „igazi »én«-elbeszélés, sőt a kortársak szerint szubjektív, de mégiscsak dokumentumértékű önvallomás”. Annál érdekesebb, amikor Bánki azt írja, hogy furcsa szerelmesregény, „a női test (anyatest) birtoklása, megalázása-kivizsgálása, »szétbeszélése«”. Amikor a szerző idézi Tormayt, aki szerint „a vörös keszkenő vérvágyat kelt a megvadult bikában...?”, nekem nem a spanyol aréna jut eszembe, hanem Hungária, e női nemzettest katonai megerősökölése. De hát Kadmosz nővérét, Európát Zeusz bika képében rabolta el, erőszakosan. (A tanulmány adatai: „*Megszámlálhatatlan szál húzódik át a történeleken*”, Múltunk, 2010, 3. szám, 132–148. p.)

Ezeket gondolatmenetem megírása után olvastam csak, vagyis ugyanarra találtam, amire ők, de más nézőpontból, egy másik szellemi ránézésből kiindulva. Mondjuk így: jobb híján, a felszínen lebegő műfajiság felől. És ezt a legelső bekezdést utólag írtam, utólag állt elő.

A kötet nyomtatott előtörténete nem világos. Az utószóából, mely Csontos Péter munkája, megtudjuk, hogy A „Bujdosó könyv” a mai napig – 1928 óta – nem jelent meg önálló kötetként Magyarországon (487.). E kijelentésnek ellentmond a rákövetkező mondat: „A *Genius* diszkiadást és az 1939-es *Singer és Wolfner* emlékkiadást nem számítva az 1990-es fordulat évét követően két kalózkidadása jelent meg, amiről tudunk.” (uo.) „A *Gede Testvérek BT.* jelen kiadása, 1928 óta az első, csonkítatlan önálló kiadása a »Bujdosó könyv«-nek.” (488. p.) Sajnos nem derül ki, hogy melyek a csonkított kiadások (a jelen kiadás előtti összes kiadás?). A belső címlapon olvasható: „E kiadás az első megjelenés alapján készült: Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. 1. kötet: Budapest, 1920. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 2. kötet: Budapest, 1922. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.*” *So far, so good.* De zavarba hoz az utószóban olvasható kijelentés a két kötetből álló mű első megjelenéséről: „Az első kötet 1920-ban jelent meg a *Rózsavölgyi Kiadó gondozásában.*” (493.) Akkor most Pallas vagy Rózsavölgyi?

Az összefoglaló cím Tormay Cécile *Útravaló írás* című előszavából való, amely bár „1920 karácsonyán” keletkezett, vélhetőleg antedatált szöveg az 1928-as kiadás elejéről, mert egyésgesen beszél a két külön könyvről. Metaforikus cím, amely részint 1.) a könyv kéziratának történetére utal („*Bujkált szétszedve, könyvek lapjai között, idegen tetők tövében, kéménykürtöben, pincegádorban, bútorok között és elásva a föld alatt*” (5. p.), utal 2.) a könyvben foglalt eszmék „bujdosó” természetére (mondhatni, a szöveg mártíriumára, és ezen keresztül a szerzőnő mártíriumára), valamint 3.) a részekre szakított országra, melynek úgy kell majd egyesülnie, ahogy e részekre szabdalt könyv egységessé összeállt. Az előszó a „könyv”-nek nevezett szöveget csak egyetlen, ráadásul tagadó, kizáró mondatban nevezi „napló”-nak. „*Nem a forradalmak történetét, nem is a politikai események szemtanújának a naplóját akartam megírni.*” Persze, hogy nem. A regényírók, különösen, ha történelmi regények íróiról van szó, gyakran állítják párba és szembe munkálatukat a szaktörténészek munkájával. Igen régi, klasszikus toposz ez. „*Szóljon az én könyvem arról, amiről nem fognak tudni a jövő történetírók, mert azt át kell élni.*” (5.) Vagyis a *Bujdosó könyv* nem a szaktörténészek inkompetenciájával beszél a tárgyról. De nem is úgy beszél erről, mint a forradalomcsinálók visszaemlékezései, nem is úgy, mint a politikai események szemtanúi, „*mert lelkiüktől távol állt minden, ami magyar*” (5.). Ez is érthető kizárás: Tormay Cécile – mint rögvést látni fogjuk – vajmi kevés jelentős politikai esemény szemtanúja volt, s ami politikai tevékenységét illeti, annak hatóköre meglehetősen csekély volt. Az alig-szemtanú és az alig-cselekvő könyve így is lesz hát kényszerűen napló (és mondjuk nem *mémoire*): „*napról napra feljegyeztem az eseményeket*” (5.). A könyv a napló jellegnek formálisan teljesen megfelel: cikkelyekből áll, melyek élén az aznapi dátum szerepel. A szerzői előszó szerint e cikkelyek tehát *egykorúak*. Ez a napló műfaji tömbjének egyik alapvető követelménye.

A napló műfaji zóna, és nem valamiféle egységes szabályrendszer követése. A zóna egyik szélén par excellence irodalmi műfaj, másik szélén a legcsekélyebb irodalmi ambíciók híján keletkezett szövegegyüttes. A *fiktív napló* ízig-végig irodalmi: kiadásra szánt, arra való, hogy bárki olvasó olvashassa, benne egy fiktív (kitalált) személy fiktív (kitalált) szövegét olvassuk – ilyen például Gogoltól az *Egy órült naplója*, amely már a címével jelzi e napló teljességgel fiktív jellegét. A fiktív napló mindig igényt tart az irodalmiságra, irodalmi értéként megformálva kíván megjelenni. A másik póluson a *journal intime* áll, az a belső, vagy ahogy magyarul szoktuk nevezni, titkos napló, amely kommunikációs szempontból ellentéte a fiktív naplónak: írója csak önmagának írja, a közlés vagy kiadás legcsekélyebb szándéka nélkül, sőt kifejezetten ennek nyílt vagy rejtett tiltásával. A *journal intime* sosem tart igényt az irodalmiságra, nem kíván irodalmi értéként megjelenni. Ennek iskolapéldája Raymond Queneau-nak az 1930-as évek végén vezetett naplója. Nagyjából annyi időn át készített napi feljegyzéseket (az egyes feljegyzések előtt rögzítve a dátumot, ami szintén a napló szabályrendszeréből következik, a feljegyzések szinkronitásából vagy egykorúságá-

ból), tómondatokat írt le, adatokat rögzített (délután találkoztam X-szel, telefont kaptam Z-től, este görögül tanultam stb.), mint Tormay. E belső napló jóval Queneau halála után jelent meg, a lánya előszavával (és beleegyezésével), a Queneau-filológia nagy örömére, mert rendkívül adatgazdag anyagról van szó, minden irodalmi ambíció és érték híján. E két pólus között a napló számos fajtája helyezkedik el az útinaplótól a kertgazdasági természetű szövegig, vagy hajdanán az általános iskolai, adatokat és dátumokat tartalmazó osztálynaplóiig.

Miféle naplót olvashatunk Tormay Cécile-től? Szögezzük le: könyve igényt tart az irodalmiságra, irodalmi értéként megformálva kíván megjelenni. Erősen metaforizált és erősen retorizált szöveg. Balla Csenge szakdolgozata (Metaforikus nyelvhasználat Tormay Cécile *Bujdosó könyv* című regényében, Károly Gáspár Tudományegyetem BTK, 2009, kézirat) a nyelv szélsőségesen erős metaforizáltságával plasztikusan mutatta föl, hogy itt szó sem lehet journal intime-ről, a szöveg eleve a széles olvasóközönség számára íródott. Némi történelmi anakronizmussal azt mondhatnám, Tormay Cécile munkája – eszményi módon – a politizáló és személyes blog előfutárja. Benne egyetlen helyen olvashatunk általában a magyar napló- és memoáirodalomról, vagyis két irodalmi mezőről, a *Február 1–3.* (1919-ben vagyunk) cikkelyben. Tünetszerű, hogy itt Tormay megfogalmazásában egymás mellé kerül napló és memoár. Igen, mindkettő igen személyes beszédfajta, csak óriási különbséget jelent, hogy míg az előbbi – mint mondtuk – szinkron, *egykorú*, olyannyira, hogy *aznap*, addig az utóbbi mindig *visszatekintő*. A két személyes beszédfajta között ez hatalmas távolságot teremt, hiszen az emlékezésirodalom szövegsvövetébe beépül az a távolság, az a tudás, amely az emlékezet által felidézett események és a visszaemlékezés ideje között óhatatlanul fennáll. Manapság ezt az *utólagosság perspektívájaként* szokás leírni, amivel elégedetlen vagyok, mert az utólagosság az idő múlásának mintegy a mechanikus dimenzióját állítja előtérbe. Eltelt azóta ennyi meg ennyi idő, de az emlékezés épen, sértetlenül állítja elő egykor jelenvalósággal rendelkező tárgyát, szemben az eltelt idővel. Nem, ne áltassuk magunkat, semmilyen visszaemlékezés nem ártatlan! Azt az illúziót, a valaha volt valóságnak azt a látszatát, amit az emlékezés előállít (virtuálisan megkonstruál), közegként körülveszi az emlékezés jelene, valamint mindaz, ami az egykor volt jelenvalóság és a mostani jelenvalóság között történt vagy megesett. Ezért az utólagosságnál pontosabbnak érzem a retrospektivitást, amit Lev Tolsztoj a *Háború és béke*ben törvényként fogalmaz meg. Arról van szó, hogy a valaha volt jelenvalóság (események stb.) szemlélését és értékelését az azóta eltelt idő jelenvalóságai (eseményei) döntően befolyásolják. Tolsztoj a történetíró Thiers-re utal, pontosabban az ő Napóleon-értékelésére, arra, hogy miként kívánja igazolni Thiers a Moszkva felé közeledő császár döntéseit. „Itt nemcsak a retrospektivitás (a múltba nézés) törvénye érvényesül, amely minden múlt eseményt a később bekövetkezett tény előkészítéseként fog fel, hanem a kölcsönhatás is, amely összekuszálja az egész dolgot.” (Lev Tolsztoj: *Háború és béke*, ford. Makai Imre, második kötet, Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1954, 119. p.) Kölcsönhatás a múltbeli (egykorú) esemény és a retrospektív (visszatekintő) jelen között, amely – miután „összekuszálja az egész dolgot” – lehetetlenné teszi, hogy a múltbeli tárgyat az emlékezés épen, sértetlenül előállítsa. A napló műfajának szirénhangja az utólagosság nézőpontjának kizárásával és a világhoz, az eseményekhez, a szűkebb-tágabb emberi környezethez való nem vagy alig reflektált viszony hangjaival csábít. A továbbiakban elmondom – a lehetőségig érvelve mondom el –, hogy szerintem miért javasolt a viasz a fülekbe.

Amikor Tormay Cécile a napló műfaját választotta, rengeteg szabadságot nyert és számos korlátozást vett magára. A naplóíró szabadsága abban áll, hogy korlátok nélkül kihasználhatja e műfaj mező *kötelezően* személyes jellegét. Egy naplóban nem szükséges érvelni, nem szükséges bizonyítani, passzív személy esetén komponálnia sem kell, hiszen

az események a folyó időben mintegy maguktól előállnak, mintegy maguktól követik egymást, elegendő átengednie magát sodrásuknak. E műfaji eredetű személyesség terel engem arra, hogy lehetőleg ne foglalkozzam a *Bujdosó könyv* politikumával. Egyszerűen úgy gondolom, hogy ő, a szerző úgy gondolta. És bárhogyan látta, bárhogyan gondolta, jogában állt éppen így látni, éppen így gondolni. Csakhogy – véleményem szerint – e könyv, mint minden napló, nemhogy óvatosan kezelendő, hanem még óvatosabban. Mert a műfaji mező láthatatlan megkötései közé tartozik, hogy mintegy természetesen jár vele a szerző és olvasó között egy egyezés, egy paktum. Nevezzük ezt őszinteség-paktumnak. Nem minden elbeszélő tart igényt erre. Például egyik gyerekkori kedvencem, a *Huckleberry Finn* így kezdődik, Karinthy Frigyes fordításában: „*Aki nem olvasta a »Tom Sawyer kalandjai« című könyvet, mit sem tudhat rólam, de az nem tesz semmit. A könyvet egy Mark Twain nevű úriember írta, és nagyjából az igazságot írta meg. Néha lódtított egyet-mást, de azért a java igazság, amit írt. A lódtítás nem veszélyes. Nem láttam még olyasvalakit, aki egyszer vagy másszor nem lódtított volna, kivéve Polly nénit, az özvegyet, meg talán Maryt. Polly néni – Tom nénikéje – és Mary, meg az özvegy Douglasné mind benne vannak ebben a könyvben, amely javarészt igaz könyv, csak imitt-amott van benne lódtítás, mint mondtam.*” (Mark Twain: *Huckleberry Finn*, második kiadás, ford. Karinthy Frigyes, Ifjúsági Könyvkiadó, h. n., é. n., 3. p.) Umberto Eco történelmi regényének címszereplője, Baudolino nem egyszerűen notórius hazudozó, nem egyszerűen kézirat-hamisító, hanem igen korán ráébred a hazugság valóság-nemző, valóság-teremtő, valóság-szerkesztő erejére. Olyannyira, hogy amit eredendően hazugságként gondolt ki (amit majd mások igaznak hisznek), idővel ő maga is igaznak gondolta. Gyakori jelenség ez, a hazugság kitalálásának és megvalósításának mámore, a hazudó által kisajátított igazság birtoklásának gyönyörével. És itt egyáltalán nem adatokról, úgynevezett tényekről van szó, mert ilyen esetekben többnyire eldönthető, hogy egy elbeszélő tényállás igaz-e vagy hamis, vagyis megfelel-e annak, ami fennáll. Nos, olvasóként én bekalkulálom Huck elbeszélésébe, Baudolino napokon át tartó visszaemlékezésébe, hogy a beszélő nem mond mindig igazat. Umberto Ecónál a történelmi regényének főhőse, Baudolino ugyan notórius hazudozó, de nem önérdékből ám, hanem mert ilyen. Ő hamisítja – a ténylegesen számos példányban fennmaradt – János pap levelét Európa legfőbb hatalmashoz, ő találja ki Eco szülőhelyének nevét stb. Történelmet, pontosabban a múltban helyet foglaló történelemkonstrukciókat hazudik, de kedvesen, mindvégig tudatában lévén az ő múlt(történelem)csináló, múlt(történelem)teremtő tevékenységének. És ha hazugságait az igazságpaktum alapján kortársai igaznak fogadják el, akkor a hazugságai a jelenben valóságokat szülnek. Mert egy másik maximám így szól: a múltból lehet hazudni, a múltból állíthatók téves kijelentések, a múlt csak elfogultan szemlélhető. (Természetesen mind a hazugság, mind a tévedés – és e kettő erkölcsileg igen különböző dolog – gyakorlatilag elkerülhetetlen.) Egy dologra nincs esélyünk: a múlt utólag ráépített bármilyen konstrukciónkkal igazat mondani.

De a *Bujdosó könyv*ben az „igaz” jelző és az „igazság” szó kétféle jelentésben fordul elő, és a szerzőnk gyakran átsiklik az „igaz” egyik jelentésszintjéről a másikba, az olvasót manipulálódó. A köznapi értelemben „igaz” (vagyis gyakorlatilag vagy elvileg verifikálható) mindaz, amit az újságokból idéz; igaz mindaz, amit a saját hétköznapi helyzetéről mond (mikor, hol volt, kikkel találkozott, milyen híreket hallott, mit látott). De Tormay magáénak vindikálja a történelmileg „igaz”, az „igazság” ismeretét is, a legcsekélyebb szerénység nélkül. Ő az, aki tudja az „igazságot” a bolsevik métegyrőről, a zsidó összeesküvésről, a nemzetrontó magyar szabadkőművességről stb. Épp ebben áll az egyik olvasati csapda is, az, amely e könyvet ma kultuszkönyvvé teszi: mivel a napló műfaji mezőjének centrumában a csak magunknak írott, belső napló, a *journal intime* áll, s ennek mintegy természetes velejárója az őszinteség, hiszen a feljegyzéseket csak magunknak készítjük, az olvasó nem

tételez föl hazugságot, tévedést vagy manipulációt. Nem irodalmi naplót többnyire vagy azért írunk, hogy amolyan emlékeztetőkisegítők (*aide-mémoire*) legyenek a jövőben, vagy azért, mert a mennél hűségesebb feljegyzések sorozatából idővel kipörög valami, ami több, mint az egyes napok egymásutánja, kibontakozik valami olyan önarckép, amely, ha egy-egy napon nézünk bele a tükörbe, nem látható. Nos, amikor Queneau naplóját olvasom, az őszinteség-egyezség, vagyis az, hogy fel sem merül, kételkedjem-e a leírtak igazságértékében, ellenállás nélkül jut érvényre. Amikor Tormay Cécile naplót szerkesztett, a műfajjal azt mondta: „ez az igazság”. Pedig csak ennyit mondhatott volna: „ez az én egyszemélyes igazságom megszerkesztése”. Ami annyit tesz: ez az én önigazolásom.

Eme általam fontosnak vélt kitérő után térjünk vissza *Február 1–3-ához* és a *Bujdosó könyv* geneziséhez, ahogyan ez a könyvből látható! Házkutatástól tartva „*Előszedtem az írásaimat, az utóbbi idők levelezését és elégettem mindent, ami célunkat, barátaimat vagy magamat kiszolgáltatót volna*” (215.). Arról már szóltam, hogy nem lehet eldönteni, mi irandó a szerzőnő vagy a szövegkiadó számlájára: itt nyilvánvalóan a 'kiszolgáltatta volna' igealak lenne a helyes, vagy az 'engem kiszolgáltatót volna' megszövegezés. „*Mialatt a hozzám intézett leveleket egymás után elégettem és a pernyéjüket beledöntöttem a takaréktűzhelybe, hogy bűnjelnek ott ne maradjon a kályhám torkában, megértettem, hogy veszedelmes korok politikai levelezése miért tűnt el. /.../ Mire elkészültem szomorú munkámmal, csengetést hallottam az előszoba felől. Ebben a pillanatban eszembe jutottak ezek a feljegyzések. Hirtelen felkaptam őket az íróasztalomról és könyvtáram könyvei mögé dugtam őket.*” (215–216. p.) Amikor a házkutatás bekövetkezik (Február 10.), „*Lelegzetvesztő szorongásban eszembe jutottak a feljegyzéseim is, a könyvek mögött. Ha rájuk akadnának?*” (221.). Amikor Tormay Cécile április 17-én Balassagyarmatra ment, hogy a fővárosban ne legyen szem előtt, így kezdte a cikkelyt: „*Azt hittem, abbamarad ez az írás, többé nem folytatom.*” (343.) De „ez az írás” megvan, úgy sejtethő, hogy épen, teljesen. „*Azt sem tudom, hogy az írásom végére magam teszem-e a pontot, vagy valaki más. Mindegy. Ha töredék marad, még a töredék is tanúskodhat.*” Itt, Balassagyarmaton vendéglátójával, Huszár Aladárral „*Feljegyzéseimről beszélünk. Huszár Aladár papirost és ceruzát adott.*” (343.) Május 10-én detektívek mentek a balassagyarmati házba: „*A feljegyzéseimet a dívány párnájába dugtam és lopóztam előlük szobáról szobára.*” (383.) Június végén az egyik cikkely kezdetén szintén utalt a feljegyzéseire: „*Szeretném olykor abbahagyni. Meddig írjam még? Napok, hetek, hónapok.*” (443.) Egy hónappal később a balassagyarmati menedékhelyen ismét házkutatástól lehetett tartani. „*Házkutatást várunk. Mindent el kell tüntetni, ami veszélyes lehet. A feljegyzéseim... Soká töprengtem. Aztán két befőttes üvegbe csempésztem az írásokat. Lekötöttem pergament papirossal. Mikor besötétedett, elástam a kertben.*” (448.) „*Egyszerre mintha egy ütés érte volna a homlokomat. A feljegyzéseim! Kinn a földben. /.../ Ha átszivárogná a víz az arasznyi rétegen, ha beömlne és elmosná az írást. /.../ Szétszaggatott szegény írásom. Az első lapok, ha élnek még, ott bujkálnak valamerre a megjelölt városban. A többi a kövesdi kéménykürtőben és itt kinn a föld alatt. Csak egy bujdosó írás, semmi más.*” (449.) Kun Béla lemondásának hírére az író nő nyilván kiásta a két dunsztosüveget, de közben Balassagyarmaton még ingadozott a helyi hatalom. Augusztus 4-én, amikor ismét a „terroristák” kezébe került a helyi irányítás, „*A hír végigborzongott az utcákon. Sokan becsukták a kapukat. Írásaimat megint elástam.*” (476.)

Mindez teljesen természetes: olyan naplóról van szó, amely – csekély utalásokkal ugyan, de – tartalmazza saját keletkezését és hollétét. Ami a napló időbeliségét illeti, a legelső cikkely fejetén nem olvasható sem hely, sem dátum, de a második bekezdés rögzíti: „*Budapest, 1918. október 31-én.*” (7.) Szokatlanul hosszú: 14 és fél oldalra terjed ki a cikkely. Mint később védelmezni szeretném, a *Bujdosó könyv* alapvetően politikai szöveg, érthető tehát, hogy a napló nem esetlegesen kezdődik, szó sincs benne a naplóírás szándékáról és motivációjáról sem. A kezdet politikai kezdet. A következő napi feljegyzés így kezdődik: „*Reggel megtudtam, hogy Tisza Istvánt megölték...*” (21.) Ez azért fontos, mert a

szövegben később retrospektív (visszatekintő) emlékezéseket olvashatunk Tisza István és Károlyi Mihály rivalizálásáról, Tisza nagyságáról és Károlyi silányságáról. Tisza István halála szimbolikus kezdet: mártír ő, halálával és halála után az inkarnálódott Gonosz (Károlyi Mihály) kaparintja meg az országot. A második cikkely is hosszú, regényszerű; hosszú, mert Tormay itt ismerteti 1918. október 31-ének az előzményeit. A következőkben mindkét kötet, tehát a könyv egészén át érvényesül a napló kronologikus elve: egy nap – egy cikkely. Majd megjelennek az „összevont napok”, a következők: *december 4–7., december 9–11., december 13–15., december 17–22., december 23–24., december 25–30., január 2–3., január 7–10., január 15–24., január 27–31., február 1–3., február 12–13., február 16–18., február 20–22., március 1–5., március 7–8., március 10–11., március 17–18., március 30–31-én, április 1–2-án, április 11–12., május 20–21., május 24–25., május 26–29., május 30–31., június 17–18., június 22–23., június 29–30., július 3–4., július 7–10., július 14–20., július 24–28., július 29–31.* Ez rendben is van, a műfaji megkötéseknek eleget teendő meg kell teremteni a napló folytonosságát, és nagyon életszerű, ha nem minden egyes nap társul napi feljegyzéssel. Érdekesek az írással meg nem jelölt napok is, mert semmiféle indokot nem kapunk a dátumok folyamatosságának meg-megszakadására: nincs cikkely február 4-én, 5-én, 6-án, 7-én és 8-án, március 25-én és 26-án, június 6-án és 7-én. Feltűnő a leghosszabb szünet poétikai megoldása. A megoldás egy nagyon direkt átkötés. A *Február 1–3.* cikkely így fejeződik be: „– *Ne bánja – mondtam –, legalább megtudják, hogyan vélekedtem róluk.*” A rákövetkező, a február 9-i cikkely ezzel kezdődik: „*Es csakugyan megtudták.*” Tormay Cécile e fogással mintegy jótékonyan elsimította az írás napokban mérhető űrjét. Ugyanezzel az eszközzel vagy prózaírói fogással élt a két kötet között is. Az I. kötet, a *Feljegyzések 1918–1919-ből* utolsó cikkelye (*március 21.*) nagyon erőteljes lezárással és egyben előrelátással fejeződik be: „*Egy borzasztó hang üvöltött végig az utcán: Éljen a proletárdiktatúra!*” (262.) A II. kötet címe *A proletárdiktatúra*. Első cikkelye *március 21-ikének éjjelén* íródott. A kötet így kezdődik: „*Egy pillanatra csend lett, olyan iszonyú csend, mint amikor a nyaktílón fennakad a bárd. /.../ Odakinn megint elbődült a hang: – Éljen a proletárdiktatúra!*” (265.) A „megint” szócska és az ismétlődő mondat ott folytatja a szöveget, ahol az előző kötet végén abbamaradt, jelezve, hogy a két kötet egyetlen könyvet alkot.

Mind a kronológiai hiányok, mind az „összevont napok” gyakorlata jól megfér a naplóírás természetével. Ahogyan az is, hogy a névalakok gyakran mozgóak (ami írható esetleg a 2003-as könyv sajtó alá rendezőjének számlájára is). A szinte naponkénti írás, hol Budapesten, hol Balassagyarmaton, hol Szügyön, magyarázhatja az ingadozó névalakokat, de magyarázhatja az is, hogy nem kizárólag napi feljegyzésekről van szó, hanem visszatekintésről a közelmúltba. Mindenesetre Buza Barna (48.) olykor Búza Barna (178.), Kurt Eisler (95.) másutt Eisner (240., 317.), a városparancsnok neve olykor Heltai-Hoffer Viktor (14., 53., 62.), olykor Heltai-Hecht Viktor (102., 140., 143.) (Tormay Cécile gondosan rögzítette a magyarosított nevek eredetijét, mintegy ezzel is bizonyítván a zsidó szupremáciát), felbukkan Joff vagy Joffe neve (40., 95.), Vyx alezredes egy helyen Vix (157.). De ami ennél fontosabb: néhány helyen mintha a szerzőnő akaratlanul megsértené a napló műfaji mezejének egyik kikerülhetetlen következményét. Mivel a napló, mely megengedi a visszatekintést is, a retrospektivitást egy adott nap időpontjából szemlélődve, óhatatlanul korlátozott horizontú. Korlátozott abban a tekintetben, hogy olykor visszakanyarodhat a múltba (mint a *Bujdosó könyv* néhány passzusa a szerzőnő gyerekkorához, vagy 1918. október 31-ét megelőző epizódokhoz és hangulatokhoz), de ami a közeli vagy távolabbi jövő konkrét eseményeit illeti, arról nem lehetnek ismeretei, mert *Scire nefas, o, Leukonoae*, a jövőt tudni tilos. A memoár már az egykori események viszonylatában ismert jövő, azaz a visszatekintés viszonylatában ismert múlt felől tekint vissza (a felidézett esemény és alakok későbbi hatása és sorsa már ismeretes).

Elvszerűen itt arról a problémáról van szó, hogy a történelem, vagy bármely képzet a történelemtől utólagos és konstruált. A jelenvaló világhoz nem férhetünk hozzá történelemként, mert nem mi konstruáljuk, hanem egyszerűen itt van a számunkra. Valamely jelenben érezhetjük, hogy ezek történelmi idők (vagy éppen történelemhiányos idők), de hogy miként azok, a jelenben (még) nem tudhatni. A jelenvaló világ terét úgy gondolom el, mint a középkor a teret, amely kitölt mindent, hézagtalanul, irtózáva a vákuumtól. A jelen csak potenciálisan, csak a lehetőségében véve történelem, aktuálisan nem az. Ma nem tudhatom, hogy a mai eseménykavalkádból mi lesz az, ami később beépül egy olyan összefüggésrendbe, mely a csak egy vagy több később látható és történelemnek nevezett utólagos konstrukció fontos eleme lesz. Ezt a tapasztalatot sokan értelmezték már. Ugyanez magyarázza, hogy a memoárnak miért területe a közelmúlt történelme, a naplónak miért terepe az eseményekben igen gazdag, ám történelemhiányos jelen.

De térjünk vissza a szöveghez! Mondottuk, hogy furcsa naplóról van szó, olyan szövegről, amely eleve közlésre szánt, eleve könyvnek, eleve irodalomnak íródott. Megjelenésre szánt szövegről van szó, amely – idéztük már – „*Ha töredék marad, még a töredék is tanúskodhat*”. Az előszóban Tormay Cécile említi az öncenzúrárt is. Olyan önkorlátozás ez, amely nagyon ellentétes a napló legkülönbözőbb változataival, hiszen a belső napló – amelybe elvileg íróján kívül nem tekinthet bele senki – oly kiváló titokhordozó. „*Most, hogy a könyvet odaadom Nemzetemnek, sok olyan adatot és részletet kellett elhagynom, amelyek még nem bírják el a napvilágot, amelyek élő emberek titkai. Talán eljön az idő, amikor megszólalhat, ami ma néma marad.*” Igen, a könyvben ott van Tormay Cécile, aki elmegy ide-oda, újságot olvas, híreket hall, és ezeket gondosan lejegyzí. Érteni vélem a tapintatot, az öncenzúra mozzatját, de mégsem értem. Hisz az a mozgalom, amelynek a szerzőnő tagja volt, s amelyet ő maga nevez ellenforradalmi mozgalomnak (Tormay Cécile mozgalmi neve Földváry Erzsébet volt, amint a szövegből kiderül), az I. kötet megjelenésekor már győzött, bár nem egészen úgy, ahogyan vágyták, hanem „*az oláh hadsereg*” bevonulásával Budapestre. A 97. oldalon olvasom: „*Egy régi ismerőssel találkoztam ma délután.*” Beszélgetnek, Cécile politikai információkat hall. Az illető nevét nem írja le, pedig egy régi ismerős nevét nem lehet nem tudni. Ez az ismerős egyebek mellett elmeséli: „*Negyvennégy hónapig voltam a fronton. /.../ Tudja, engem betemetett a lövészárkba egy gránát. Soká ástak, míg rám akadtak, nehéz volt a föld, azóta...*” (98.). Karácsony után és Szilveszter előtt „*/.../ egy barátom, Perczel György, aki ötvenegy hónapig volt háborúban, és a bátorságról megvannak a maga fogalmai, azt telefonálta: /.../*” (175.) Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy a november 11-i régi ismerős azonos Tormay barátjával, Perczel Györggyel. Miért kellett korábban elhallgatni a nevét, később pedig közölni?

És ismételten hangsúlyoznám, vegyük komolyan az I. kötet címét: *Feljegyzések*. Másutt írásról van szó, az előszóban *könyvről*. A következő idézetben is feljegyzésekről van szó, és naplóról is, de nagyon finoman. A 358. oldalon olvasom (Április 25.): „*Olykor kínlódva szánom rá magam, hogy írjak. Feljegyzéseimben vissza kell hívnom az időt, amelyet szüntelen küldenék. Újra átélem, mikor már elmúlt! Mégis folytatom, és ez olyan, mintha árvíz idején egy elmerülő házban naplót írna az ember még akkor is, mikor a víz betódul az ablakon.*” Nehezen érthető mondatok, különösen az „*Újra átélem, mikor már elmúlt*” mondat miatt. Még feltűnőbb azonban az *Április 11–12-i* cikkelyben a következő rövid bekezdés, amely Eötvös Lőránt haláláról beszél (ekkor Tormay Cécile Bercelen van, a halálhírt nyilván újságban olvasta): „*Miért nem adott neki végzete még egy évet legalább, vagy néhány hónapot, hogy látna volna felemelkedni megcsúfolt fáját.*” (Kiem. tőlem – Sz. Cs.) Honnan tudhatta Tormay Cécile 1919. április 11–12-én, hogy a dicsőséges proletárforradalom csak 133 napig tart, melyből 21 vagy 22 eltelt, és még hátravan 111 vagy 112 nap, de csak ennyi? Április 11–12-én sehonnan, de négy hónap múlva már az események alakulásából pontosan

tudhatta. Az utólagosság vagy a retrospektivitás véletlen elszólása ez, de értékes elszólás. Ugyanez a cikkely abból a szempontból is érdekes, hogy önmagáról, arról, hogy aznap mit tett, csinált, érzett vagy gondolt, az égvilágon semmit nem tudunk meg. December 1-jén Tormay Cécile, szénszállítási engedély birtokában, szén után járt. A központból egy nagy céghez irányították. Más asszonyok is várokztak már. „Vártunk, türelmesen, órák hosszat. Dél elmúlt. A titkárnő az órára nézett és mintha lökte volna a szavakat, odadobta: – Késő van. Jöjjenek holnap! /.../ A szénkereskedő is zsidó volt, a titkárnő is... /.../ Holnap. Ökölbe szoruló kézzel másnap is elmentem és harmadnap is...” Ha jól olvasom a december 1-jén írott utolsó mondatot, Tormay Cécile még december 1-jén elment a széncéghez, december 2-án, sőt 3-án is, mintha a naplómba ma este azt írnám, hogy 'holnap elmentem az Akadémiai Könyvtárba, sőt még holnapután is'. Nem, ez a retrospektivitás teljesen egyértelmű, és véletlenszerű automatizmusból itt maradt a nyoma.

Úgy gondolom, kellett, hogy legyen valamiféle napló, feljegyzések az itt és most-okról, kellett, hogy legyen egy kis gyűjtemény újságkivágásokból, alapos másolatok plakátokról, szöveges hirdetményekről. De maga a könyv, a maga így olvasható egészében *olyan utólagos munka, amely egykorúnak tünteti fel magát.*

Most pedig nézzük meg, hogy a napló írója valójában mit csinált! Az első cikkelyben (1918. okt. 31.) Budáról átment Pestre az Erzsébet hídon keresztül, a Ferencesek temploma mellett álldogált, majd az útvonal összekavarodik, mert szó van „pályaudvarról” (a Nyugati?), a Dob utcáról, az Astoriáról, mintha számos helyszínen ott lett volna (a fiktív tekintet omnipraesentiája, mindenütt jelenléte), majd átment az Alagúton, Vérmező, Városmajor utca, „Már megint nem figyeltem az útra többé, amelyen jártam” (17.), az Ördögárok hídja, hazament. Másnap reggel elolvasta az újságokat (úgy tűnik, legalább hármát előfizettek, a *Budapesti Hírlapot*, a *Pester Lloydot* és a *Pesti Hírlapot*, de miért a „liberális és radikális sajtót”?), közös újságolvasás az édesanyával, aznap Cécile nem ment el otthonról, a 3. cikkely egy hosszú-hosszú éjszakai politikai elmélkedés otthon a közelmúlt egészéről, másnap villamossal elment a Széna térre újságot venni, átment a pesti oldalra, az Országház tér felé ment, este már otthon, november 3-án „az Egyetem utca táján” találjuk, majd az Alagúton át hazament, másnap egész nap szintén otthon volt, 5-én vöröskeresztes szolgálatban a Keleti pályaudvaron... Tényleg nem az irónia szól belőlem, maga Tormay is így látta egész novemberi tevékenységét. December 4–7-én írta: „Eddig, mint a nyomorékok, akiket mozdulatlanmá tesz a betegség, hosszasan mindennek utána pillantottam, ami a szemhatáromba került, most egyszerre szereplője lettem a halálosan komoly tragédiának és nem volt többé időm a részleteket figyelni.” (155.) December legelején kezdődik meg Tormay Cécile agitatív propagandamunkája „a nemzeti és keresztény gondolat jegyében” (155.). Tormay Cécile, aki 1918 őszén betöltötte 43. életévét, megszervezte a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét. Egy-két írás publikálásán kívül ez és a Vöröskereszt volt a cselekvési területe, valamint az a szűk kör, amely a népes családnak köszönhetően vagy adott volt számára, vagy ő került kapcsolatba a körrel politikai szimpátia alapján (Bethlen István párttoborzóján jelen volt [229.], felszólalt, így került „szemhatárába” Teleki Pál, Batthyány Lajosné; külön férfi- és külön rövid nőkatalógus olvasható a személyes politikai ismeretségi körről a 251. oldalon). De hogy Facebook-hálózata szerénynek mondható, azt tanúsítja az általam összeállított Névmutató. Nem véletlenek hát az ilyen mondatok: „Akik ott jártak, úgy mondják el, hogy /.../” (114.), „Aki elmondta nekem, hogyan volt /.../” (120.), „Zichy Rafaelné mondta el, hogy /.../” (175.), előfordul – hiszen irónóról van szó –, amikor valamely eset forrását sem tudjuk meg, mint Károlyi Mihály és Pejasevics Márkus, a koronaőr anekdotája esetében (136.). És ez a viszonylagos elszigeteltség a Tanácsköztársaság alatti időben csak fokozódott, amikor az üldöztetéstől félve vidékre menekült (Bercelen tartózkodott 1919. március 27-étől, Balassagyarmaton április 17-étől, Szügyön április 28-ától, ismét Balassagyarmaton

május 4-étől és ismét Szügyön május 11-étől). Bujdosását egy helyütt így jellemezte: „*Hetek óta lopva, meglapulva bujkáltam az emberek között /.../*” (361.) Az egyes cikkelyek fejetén csak a dátum, a hónap és a nap szerepel, a „feljegyzés” leírásának helye nem. A II. kötetben, a bujdosása idején csak akkor jegyezte fel Tormay Cécile a helyet, amikor vidéken asilumot kapott valahol. Ötször: *Berczel, március 27-én; Balassagyarmat, április 17.; Szügy, április 29.; Balassagyarmat, május 4. Szügy, május 11.* Ami azt jelenti, hogy a Tanácsköztársaság fennállása alatt az írózó nem is volt Budapesten. De Tormay Cécile rendelkezik valamivel, amit a mindent látó szemnek nevezhetnénk: nem állítja ugyan, hogy ott volt, de úgy ír le budapesti eseményeket, mintha jelen lett volna. Hiszen prózaíró nő, ért a jelenvalóság látszatának elhitetéséhez (pl. a 441. oldalon, vagy viszonylag hosszan a 419–420.-on). E technika ellentmond a napló műfaji mezője megkötéseinek. Ha minden cikkely élére kiírná a helyet, ahol aznap tartózkodott, kiéleződne, lelepleződne ez a valóságképző technika. Ugyanakkor azt kell mondani, hogy korrekt az előszó már idézett kijelentése: „*/.../ nem /is/ a politikai események szemtanújának a naplóját akartam megírni*” (5.). Mert szemtanúként nem is írhatta volna meg, hiszen Bercelen, Balassagyarmaton és Szügyön vajmi kevés politikai eseménynek volt szemtanúja, szinte semminek. De rémlik, mintha látná.

Mindennek messzemenő következményei vannak a *Bujdosó könyvre* nézve. Mert fölmerül a kérdés: akkor mi tölti ki e könyvet, mi tölti ki ezt a 486 oldalt? A politikai kommentárok. Tormay Cécile eszme-futtatásait igen csekély esetben ihleti mindaz, amit személyesen látott vagy tapasztalt. Mert – ismétlem – a jelenhez senki nem férközhet hozzá történelemként. Meg lehet ugyan kísérteni, hogy minden lehető és leendő összefüggésrend függvényében szemléljük a jelent, a mai napot, azt, amit atomizált létezésünknek bármely nap felkínál, de ritka az olyan szellemi bravúr, mint Karl Marxé a *Louis Bonaparte brumaire 18.-ája* című cikksorozatában (a bravúr a jelen történelmi összefüggésrendbe állításának képességére vonatkozik). Tormay Cécile politikai eszme-futtatásai persze nélkülözik a racionális elemet, nem az analitikus elme számára készültek. Krédójának axiómái igen egyszerűek: e könyv Károlyi Mihály-ellenes, zsidóellenes, szabadkőműves-ellenes és proletárellenes (ez utóbbi nem egy társadalmi osztály, hanem a csőcselék jelzője). A *Bujdosó könyvben* a ragaszkodás Magyarország területi integritásához alárendelt szerepet játszik. Ha Károlyi Mihály ostobán és többszörösen eljátszott a legbárgyúbb fegyverletétellel, égbekiáltó bűn. De ha a Tanácsköztársaság vissza akarta állítani, a vágyott területi integritás restaurációs kísérlete szintén égbekiáltó bűn, mert idegenek szervezik. A területi integritás helyreállításának akár a vágyához is csak magyar embernek (asszonyoknak) van joga. Azután: amikor Münchenből, Bécsből, Berlinből, Szászországból „vörös hírek jönnek”, az csak a nemzetközi bolsevik zsidóság földalatti aknamunkájának és összeesküvésének a sikerét bizonyítja (240.), de Tormay Cécile szemében mindez nem jelenik meg Magyarország reális nemzetközi politikai horizontján. Az ugyanaz nem ugyanaz, ha róluuk van szó, vagy ha rólunk – ezt az elvet jól példázza Tormay Cécile összeesküvés-elmélete. Az összeesküvés szó legelőször a 139. oldalon kerül elő a szövegben. „*Csak most eszmél közlünk egyik-másik, pedig már tegnap is történt az, ami ma történik. Akkor titkos homályban, most világos nap alatt. A bevándorló kitérta fájunknak az arcvonását az úrból, kivájta a lelkünket a dolgokból, és a saját arcát, a saját lelkét tette a helyébe. Régóta tart már itt a baljóslatú mozgalom. Idegenből jöttek emberek, akik csak nekünk voltak idegenek, de nem a gettó népének. Ők súgtak egymásnak dolgokat, amelyeket mi nem hallottunk és odébb mentek más városok gettóiba, ott is súgtak és onnan is továbbmentek.*” (138.) A Király utcában három idegen jött, szemközt „két kaftános”. Aztán a boltban is halk hangon sugdolóznak. „*Sebesen mentem előre, szinte futva iramodtam a tömegem át, mintha egy összeesküvés hálójából menekülnék, amely körülöttem hullámozott, de amelyet megfogni mégsem lehetett, mert ahol hozzáért az ember, szétmállott, mint a nyálka.*” (138., 139.) Ehhez képest a szervező-

dő ellenforradalom szintén és óhatatlanul összeesküvés formáját öltötte. Összeesküvés az összeesküvés ellen. „Nyomon követték a többiek. Ritoók Emma, gróf Vay Gáborné. Fázva jöttek és a kandalló köré húzódtunk, mint az összeesküvők.” (154.) Vagy: Szamuely Tiborban „A gyűlölet levegőt kapott, a típus elvetette álarcát és körülnéz a történeti idők során felgyülemlett bosszúvágy” – olvasható a 357. oldalon. És ugyanez a bosszúvágy a Kárpát-medencében: „A fájdalom hangja lerohan a hegyekről és soha nem hallott végtelen szimfóniában összeörvénylik a rónák felett a novemberi ég alatt. A szelek megszámlálhatatlan szárnyaikon viszik a bús kiáltást tovább és elvetik egy jövő nagy termésre, amelyből egykor még bosszút aratunk...” (145.)

Írásom elején azt mondtam, a lehetőségig kerülni szeretném a politikumot. És itt, a végén, most sem mondhatok többet erről a rettenetesen indulatos könyvről és szerzőjéről, mint azt, hogy ha így gondolta, akkor így gondolta, és nem másképp. Az indulatos politikai eszmefuttatásokban nem szabad koherenciát keresni, egyébként is irodalmi szöveggel szemben nem ajánlatos túlzott koherenciaelvárást támasztani. Az imamalomszerűen ismétlődő két-három keresztény és nemzeti axióma a naplóformával meg kívánja szerezni magának a személyes hitelesség látszatát. A szöveg igen kényesen egyensúlyoz egy perszonális és egy nem személyes műfaj vagy beszédmód között, hogy a magyar irodalomban – ismereteim szerint – ez idáig ismeretlen műfaji kimérát hozzon létre. Az *Útravaló írás* előszava hiába jelenti ki: „Nem a forradalmak történetét, nem is a politikai események szemtanújának a naplóját akartam megírni.” Hanem a két forradalom egyszemélyes, saját történetét, de az egyszemélyességen messze túlmutató, általános érvénnyel. Olvasó, ebbe a műfaji csapdába nem szabad beleesni.

Az így létrehozott beszéd fajta definíciója a következő: A *Bujdosó könyv* irodalmi napló-nak álcázott politikai pamflet. Ez utóbbi műfajt pedig a csömörig ismerjük, és jól tudjuk, egyes darabjait miként tanácsos kézbe venni.

Névkatalógus

(Szöveg: Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. I. kötet, Feljegyzések 1918–1919-ből, Gede Testvérek Bt., Budapest, 2003)

Adler Viktor, 24.
Adorján Andor, 295.
Ady Endre, 211.
Akics Gyula, malomtulajdonos, 414.
Alfani atya, 321.
Alizé francia megbízott, 291.
Almássy gróf, kékkői, 445.
Almássy Denise grófnő, Tisza István unokahúga, 22., 25., 81., 82., 158.
Ambrózy gróf, koronaőr, 136.
Andersen, 421.
Andrássy, 368.
Andrássy Gyula gróf, 7., 24., 45., 53., 65., 141., 189., 190., 192., 215., 216., 219.
D'Annunzio, Gabriele, 171.
Aparfi Mihály fejedelem, 319.
Apor Henriette bárónő, 303., 304., 305., 328.
(gr.) Apponyi Albert, 189., 190., 206., 245.
(gr.) Apponyi Albertné, 176.
Arany János, 170., 171., 173., 280., 321., 366., 421., 426.
Arco, 240.
Augusztai főhercegasszony, 226.
Ausztriai Margot hercegasszony, 59.
Ábrahám Dezső, 12.
Ágai, „Az Újság” főszerkesztője, 174.
Ágoston-Augenstein Péter, 271., 349., 473.
Árpád vezér, 368.

Backernbach Mochem, 295.
Bajatz százados, 371., 382.
Bakalárné, 390.
Balázs-Bauer Béla, 121., 203., 219., 352.
Balfour, 296.
Balogh Jenő, Tisza István igazságügyminisztere, 190., 378.
Bangha Béla jezsuita atya, 218.
Barbaroux, 30.
Barecca, Ricardo olasz ezredes, 183., 228.
Baross Gábor, 379.
Bartha Albert alezredes, a Linder Bélát követő hadügyminiszter, 96., 163., 164., 165., 184., 207., 235.
Batik Béla, 377.
(gr.) Batthyány Gyula, festő, 142.
Batthyány Lajos, 48., 141., 161., 165.
(gróf) Batthyány Lajosné, 140., 141., 167., 215., 216., 243., 251., 260., 261., 278., 319.
Batthyány Tivadar gróf, 12., 15., 226.
Bauer (Bécsben), 95., 104.

Bánó Lászlóné, 261.
Beerfeld, a berlini katonatanács vezetője, 95.
Bellér Ignác, 39.
Özv. Beniczky Mihályné, 359., 363., 367., 370., 371., 389.
Beregi Oszkár színművész, 299.
Berend Miklós, 436.
Berinkegy volt miniszterelnök, 275.
Berzeviczy Albert, 322.
(gr.) Bethlen István, 143., 166., 190., 197., 198., 223., 228., 229., 232., 235., 243., 251., 259., 261., 282., 291., 452., 461., 471.
(gr.) Bethlen Istvánné, 242.
Békássy Elemérné, 244.
Bíró-Blau Lajos, 12., 123., 197., 295.
Bíró-Burger Dezső, 271.
Bokányi Dezső, 62., 98., 119., 331.
Borghese herceg, 305.
Borhy, 480.
Bornemissza báró, az aradi ellenkormány külügyminisztere, 391.
Böhm Vilmos, 12., 119., Böhm Vilmos 161., Böhm 165., 169., 194., 205., 210., 229., 240., 251., 271., 277., 349., 354., 364., 370., 381., 382., 383., 405., 418., 428., 471.
Brandstein Illés, 418.
Brandstein Illésné, 245., 441.
Braun Róbert, 148.
Bródy Sándor, 105., 356.
Bucharin, 454.
Buchinger Manó, 119.
Búza Barna újságíró, földművelésügyi miniszter, 48., Buza Barna, 178., 205.

Cavallier József újságíró, 261., 266., 277.
(gr.) Chotek Rudolfné, 257., 260., 261., 266., 274.
Clémenceau, 95., 295., 296., 412., 413., 425., 426., 429., 454., 458., 459., 464.
Coolidge, tanár, az amerikai misszió vezetője, 205., 206., 207.
Corvin-Klein Ottó, 326.
(dr.) Czeke Marianna, 167.
Csajthay Ferenc, a Budapesti Hírlap szerkesztője, 229.
(gr.) Csekonics Sándorné, 167.
Cserny, tengerész, 456.
Csernyák Imre százados, 62., 78., 92.
Csillag-Stern, 39.
Csillag Teréz, 175., 257.
Csizmadia Sándor,
Csokonai Vitéz Mihály, 421.
Csorba-Goszthony Mária, 355., 441.
Dante Alighieri, 91., 280.
Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter, 378.
Deák Ferenc, 78., 116., 218., 379.
Dessewffy Aladárné, 306.

- Dessewffy Aurél gróf, 378.
 Dessewffy Emil gróf, 108., 109., 123., 129., 130., 216., 217.
 Dessewffy Emma, 192., 193., 251.
 Deutsch (Bécsben), 95.
 Diaz, az olasz hadak főparancsnoka, antant katonai megbízott, 88., 127., 128., 141., 248.
 Diener-Dénes, a Károlyi-kormány külügyminisztere, 77., 133., 148., 165.
 Dienes László, 271.
 Dobsa Miklós zászlós, 401.
 Dormándy Géza alezredes, 385., 400.
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics, 18., 421.
 Dovcsák Antal, 271., 443., 473.
 Dózsa György (16. sz.), 295., 367.
 Duczynska Ilona, 39.

 Eisler, Kurt, a bajor népállam elnöke, 95., Eisner Kurt, 240., 317.
 Emich Gusztáv, 321.
 Engels, Friedrich, 287., 368.
 Eötvös József, 173.
 Eötvös Lóránt, 321., 322.
 Eperjesy, 283.
 Eperjesy Adorján, Tormay Cécile unokaöccse, 186.
 Eperjesy Sándor, Cécile unokaöccse, 284.
 Erdélyi-Erlich Mór, 271.
 Erdős Renée, 91.
 Ernst Sándor, 251.
 Erzsébet királyné, 238.
 d'Esperay, Franchet, a balkáni front parancsnoka, 73., 77., 88., 90., 91., 92., 95., 96., 128., 169., 276., 296.
 Eszterházy Miklós, 108.
 Eugénie császárné, 239.

 Faber Oszkár, volt piarista pap, 319.
 Fabik-különítmény, 207.
 Fedák Sári, 299.
 Fekete Ignác távirtda-felvigyázó, 438.
 Fekete László, Szoboszló polgármestere, 402.
 Ferenc József, 103., 171., 234., 238., 290., 313.
 Fery Oszkár, 480.
 Festetics Pál gróf, főkamarszmester, 378.
 Festetics Sándor gróf, 194., 205.
 Fényes László újságíró, nemzetőrségi kormánybiztos, 12., 45., 48., 62., 66., 101., 102., 179., 241., 295.
 Filipec Dezső főhadnagy, 436.
 Fischer, bérlő, 409.
 Flaubert, Gustave, 421.
 Fleischer, 423.
 Foch marsall, 95.
 France, Anatole, 171.
 Frank, „Nógrád megye diktátora”, 357., 432., 444., 445.

 Frankel Leó, 295., 318., 392.
 Freitag, Hans, 308.
 Fried, 39.
 Friedrich István gyáros, miniszterelnök, 48., 482.
 Frölich Izidor, 322.

 Gara, 192.
 Garami-Grünfeld Ernő, a Károlyi-kormány kereskedelmi minisztere, 12., 13., 47., 77., 165., 287., 295., 471., 473.
 Garbai Sándor, a lakáshivatal vezetője, a Kormányzótanács elnöke, 12., 48., 199., 224., 271., 412., 422., 473.
 Gábor-Greiner, 295.
 Gábor-Grün Andor, 240.
 Gelléri Oszkár újságíró, 275.
 Gergely, kocsis, 376., 383., 475.
 Gergelyné, a kocsis felesége, 453.
 Gerő-Gross százados, 168.
 Glaser Ferenc, 414.
 Glücklich Vilma, 116.
 Goethe, Johann Wolfgang, 280., 421.
 Goldstein Sári, 441.
 Gonttscaroff-Goldberger Helén, 365.
 Gorkij, Maxim, 374.
 Goszthonyi Mária, 203., 204., 245., 355.
 Gömbös Gyula vezérkari százados, ellenforradalmi mozgalmi neve Knöpfler, 207., 212., 234., 235., 236., 461.
 Göndör Ferenc (Krausz Náthán) sajtó-kormánybiztos, 15., 77., 240., 294., 295.
 Görgei Artúr, 163., 192., 215., 379.
 Grasse József katonatiszt, 436.
 Gregus Ágost esztéta, 321.
 Gross Izidor tűzmester, 370., 390., 391.
 Guilbeaux, Henri, 134.

 Gyulai Pál, 321.

 Habsburg Károly, 23.
 Habsburg Rudolf császár, 58., 313.
 Hadik gróf, 12., 15., 50.
 Hajós, követségi titkár, 385.
 Haller György gróf, 226.
 Haller István, 191.
 Hamburger Jenő, 271.
 Hampel József, archeológus, 321.
 Hatvany-Deutsch Lajos báró, 12., 23., 42., 77., 88., 91., 98., 140., 240., 295.
 Hatvanyné, 116.
 Haubrich József népbiztos, 271., 430., 433., 436., 437., 441., 469., 473.
 Haydn, Joseph, 364.
 Hállay százados, 257., 304.
 Hegedűs István újságíró, 223.
 Hegedűs Lóránt volt képviselő, 378.
 Heinrich Ferenc, 191., 251.

- Helfgott Ármin, 39.
 Heller Mór, 418.
 Heltai-Hoffer Viktor vállalkozó, városparancsnok, 14., 53., 62., Heltai-Hecht Viktor néven 102., 140., 143.
 Herczeg Ferenc, 378.
 Herczeg Géza, 430., 435.
 Heródes, 400.
 Hevesi-Honig Gyula, 271.
 Hindy Zoltán, 190., 378.
 Hirsch, a berlini munkástanács vezetője, 95., majd ismét Heltai 115.
 Hock János plébános, a Nemzeti Tanács elnöke, 12., 58., 116., 118., 213., 217., 245.
 Hoffer Adolf, 15.
 Hoffmann Alfréd könyvkereskedő, 321.
 Hohenlohe Károly Egon herceg, 154., 155., 175., 251.
 Hollán Sándor, 377., 443.
 Homérosz, 35., 280.
 Horthy Miklós, a szegedi ellenkormány hadügyminisztere, 39., 461.
 Horváth elvtárs, 420.
 Horváth Gézáni, 167., 274.
 Horváth Viktor, 400.
 Hunyadi János (15. sz.), 109., 353., 426.
 Hunyady Ferenc gróf, 269.
 Hunyady János, 152., 172.
 Huszár Aladár, 213., 327., 338., 340., 341., 342., 346., 348., 349., 354., 357., 358., 359., 360., 410., 427., 437., 447., 448., 450., 462., 472., 473., 474., 475., 476., 481., 482.
 Huszár Aladárné, 344., 346., 348., 350., 358., 359., 360., 370., 376., 377., 383., 385., 386., 396., 402., 407., 408., 411., 422., 437., 446., 474., 477., 478., 479.
 Huszárék, 393., 396.
 Icigovics, 438.
 Ignotus-Veigelsberg Hugó, 206., 297.
 Illés-Braun Artur, 271.
 Imrey Ferenc, százados, 436.
 (Szent) István király, 98., 135., 266.
 Jakab, 423.
 Jánosi Zoltán, 12.
 Jászi-Jakubovics Oszkár, a Károlyi-kormány népjóléti és munkásügyi minisztere, 12., 13., 47., 48., 55., 56., 58., 87., 88., 91., 98., 104., 112., 113., 117., 119., 123., 129., 133., 136., 140., 144., 148., 165., 217., 218., 295., 317., 392., 424.
 Jászi Oszkárné, 92., 116.
 Jeszenszky nevű tiszt, titkár, 180., 232.
 Jeszenszky Sándor báró, 306., 319., 320., 328., 331.
 Joff, /Joffe/, 40., 95.
 Jozsipovics Ida, 441.
 Jókai Mór, 321.
 József főherceg, 13., 48., 50., 58., 59., 208., 226., 261., 290., 304., 378., 482.
 József Ferenc, a főherceg fia, 58.
 (Don) Juan d'Austria, 59.
 Juhász, nyomozócsoport főnöke, 327.
 Julier alezredez, 127., 142., 461.
 Júdás, Iskarióti, 466.
 Kaffka Margit, 152.
 Kahana Mózes, 366.
 Kalmár-Kohn Henrik, 271.
 Kant, Immanuel, 280.
 Karátson államtitkár, 377.
 Kassák Lajos, 366.
 Katona József, 421.
 Katz, frontmegbízott, 365., 390.
 Kautsky, 118., 454.
 Kállayék, 282., 283., 323., 338.
 Kállay Benjámín özvegye, 288., 290., 292., 307., 328.
 Kállay Erzsébet, 167., 203., 216., 242., 243., 248., 251., 253., 255., 260., 261., 277., 286., 289., 290., 291., 299., 300., 303., 327., 328., 329., 335., 340.
 Kállay Frigyes, 290., 304.
 Kállay György, 328.
 Kállay Lenke, K. Béniné lánya, 289., 291., 296., 320., 326., 327., 328.
 Kállay Magdolna, 167., 243.
 IV. Károly császár, 97., 103., 314.
 Károly főherceg, 103., 109.
 Károly király, 135., 153.
 V. Károly császár, 59.
 Károlyi György gróf, 304., 378.
 Károlyi Gyula gróf, az aradi ellenkormány vezetője, 391.
 (gr.) Károlyi Gyulané (Károlyi Mihály mostohaanyja), 221., 222., 255.
 Károlyi József, Károlyi Mihály öccse, 213., 214., 220.
 Károlyi Mihály, 7., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 18., 19., 23., 24., 26., 27., 30., 31., 37., 38., 39., 40., 42., 43., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 52., 55., 56., 57., 58., 59., 62., 63., 64., 68., 69., 71., 72., 73., 75., 77., 81., 86., 87., 88., 89., 90., 91., 93., 95., 96., 97., 98., 101., 102., 104., 107., 108., 110., 111., 113., 114., 115., 116., 117., 118., 119., 123., 127., 128., 129., 130., 132., 133., 134., 135., 136., 141., 145., 148., 152., 158., 160., 161., 163., 164., 165., 168., 169., 170., 175., 176., 183., 184., 194., 195., 196., 197., 198., 205., 206., 208., 209., 213., 214., 217., 218., 219., 221., 226., 229., 232., 233., 235., 241., 244., 245., 247., 257., 258., 260., 261., 266., 270., 273., 275., 276., 277., 278., 294., 297., 298., 300., 301., 303., 304., 305., 317., 344., 352., 355., 356., 374., 381., 392., 405., 420., 442., 456., 466., 470., 474., 480., 482.

- Károlyi Mihályné, 30., 42., 63., 92., 116., 122., 123., 141., 145., 146., 180., 206., 209., 219., 232., 233., 275., 276., 277., 442., 443.
- Károlyi Sándor, 97.
- Keglevich gróf, 445., 461.
- Kelen-Klein, 39., 41.
- Kende István, 213.
- Kerekes András, 418.
- Kerenszkij, 317.
- Keresztzeghy, 274.
- Kéri-Krammer Pál, 15., 81., 97., 98., 102., 117., 136., 206., 275., 276., 295.
- Kintzig János, az aradi ellenkormány földművelésügyi minisztere, 391.
- Kirchner altábornagy, 378.
- Kispál János kertész, 389., 395.
- Kiss István, 436.
- Kiss Károly, a MANSz titkára, 203., 223., 256., 274., 277., 278., 282., 286., 308., 309., 310., 325., 326., 327., 328., 331., 410., 411.
- (gr.) Klebelsberg Kuno, 190., 198., 200.
- Kohn-Kerekes, 438.
- Korvin-Klein Ottó, 441., 442.
- Kossuth Lajos, 14., 29., 163., 192., 212., 215., 218.
- Kovács-Strasser, képviselő, 45.
- Kovács Sebestyén, 393., 402.
- Kozma Miklós, 236.
- Kozma Miklós százados felesége, Tormay Cécile barátnője, 234.
- Kovács István, 418.
- Körner, malomtulajdonos, 402.
- Kövess, 79., 87.
- Kramarz, 128.
- Krassin-Goldgelb, 95.
- Krenner József, mineralógus, 321.
- Kun-Kohn Béla (Berele Kohn), 133., 134., 140., 179., 180., 188., 199., 204., 205., 213., 229., 230., 231., 232., 258., 261., 266., 271., 275., 276., 277., 280., 281., 293., 294., 295., 296., 297., 298., 299., 305., 310., 311., 314., 317., 336., 345., 346., 349., 351., 355., 356., 370., 372., 374., 375., 378., 379., 380., 381., 389., 390., 391., 399., 404., 412., 413., 418., 419., 420., 422., 428., 429., 430., 435., 437., 439., 440., 441., 442., 443., 445., 454., 457., 458., 461., 463., 465., 469., 470., 471., 473., 474., 480.
- Kunfi-Kunstätter Zsigmond, a Károlyi-kormány pénzügyminisztere, 12., 13., 47., 58., 98., 117., 118., aki itt népjóléti miniszter, 119., 140., 159., 161., 165., 179., 205., 212., 217., 219., 226., 232., 246., 252., 261., 271., 275., 277., 295., 299., 317., 322., 349., 352., 471.
- Lajos király (bajorországi), 93.
- (XV.) Lajos király, 292.
- Lafayette, 245.
- Laffer Lajos, 414.
- Lamberg, 55.
- Landler Jenő, belügyi népbiztos, 15., 91., 117., 119., 133., 161., 165., 232., 254., 271., 277., 315., 346., 349., 378., 389., 405., 413., 428., 443., 465., 467., 469., 470.
- Lansing, Wilson külügyi államtitkára, 311.
- Latinovits Róza, 167.
- (báró) Láng Boldizsár, hadügyminisztériumi tiszt, 194., 378.
- László-Lewy, 295.
- Leffler Béla, 250.
- Leffler Béláné Signe Liljekranz, 250.
- Lefkovits Vilmos, 418.
- Lemberkovics Jenő százados, 432., 436.
- Lendvai István, 240.
- Lengyel-Goldstein Gyula, 271.
- Lenin és Lenin-fiúk (Lenin-lányok), 18., 62., 118., 119., 134., 179., 199., 205., 281., 282., 292., 295., 301., 317., 367., 368., 389., 400., 413., 419., 428., 439., 442., 445., 454., 456., 470., 476., 479.
- Lékai-Leitner, 30., 45., 352.
- Liebnecht, Karl, 118., 133., 204., 295., 367., 368., 454.
- Lilla, Tormay Cécile sógornője, 235.
- Linder Béla hadügyminiszter, 53., 54., 56., 69., 78., 80., 96., 104., 227., 405.
- Liszt Ferenc, 426.
- Litvinov-Finkelstein, 95.
- Lotz Károly, festő, 321.
- Lovász Márton, 12., 13., 15., 45., 48., 119., 130., 247., 248., 251.
- Lukasich, 52.
- Lukács-Löwinger György, 91., 121., 203., 219., 271., 308., 322., 349., 352., 365., 435.
- Luxemburg, Rosa, 133., 204., 295., 367., 368.
- Mackensen, 79., 87., 104., 113., 124., 168., 169., 170., 175., 176., 183., 194., 255.
- Madarász, orvostanhallgató, 436.
- Magyar-Ungár Lajos, 27., 295.
- Madách Imre, 409.
- Mailáth József gróf, 361., 378.
- Mailáth Pál gróf, 378.
- Mangin tábornok, 296., 297.
- Marat, Jean-Paul, 30., 430.
- Mardaescu, az erdélyi román csapatok parancsnoka, 381.
- Marie Antoinette, 59.
- Martinovics, művezető, 436.
- Martinovics Ignác, 295., 367.
- Marx, Karl (Mardochoj), 167., 295., 318., 368., 423., 451., 454., 470.
- Marx Levien (Lewy), 317., 368.
- Mátyás király, 353., 426.
- Mária Terézia, 59., 153., 224., 293., 362., 461.
- Medici Katalin, 478.
- Mendelssohn, Moses, 318.
- Menkina, 480.

- Mesterházy Zsigmond, postamester, 414.
 Mikes Ármin gróf, 110.
 Mikes Árminné, 244., 260.
 Mikes János gróf, szombathelyi püspök, 190., 195., 196., 212., 217., 235., 243., 304., 378.
 Miklós Neumann Ármin, 295.
 Mikulik (Cyclops) nevű terrorista, 326.
 Milos Györgyné, 243.
 Milotay István szerkesztő, 294.
 Mirabeau gróf, 116., 118., 318.
 Gr. Mikes Árminné, 80., 110., 111.
 Molnár-Neumann Ferenc, 240.
 Morus, Thomas, 307.
 Mozart, Wolfgang Amadeus, 59.
 (dr.) Mór tartalékos tiszt, 164.
 Munkácsi Mihály, 426.
 Müller Ernőné, 12.
- Nagy, vasúti őr, 333.
 Nagyatádi Szabó István, 241.
 Nagy János, 418.
 Nagy Lajos király, 279.
 Nagy László huszárfőhadnagy, 160.
 Nagy Péter cár, 167.
 Napóleon, 19., 93.
 Návay Iván, 401.
 Návai Lajos, a képviselőház egykori elnöke, 400., 401.
 Német-Deutsch, a Károlyi-kormány alatt a politikai nyomozóosztály vezetője, 77.
 Németh Gyula, 414.
 Németh Lajos, 414.
 Nick Gusztáv, 438.
 Nikolányi, rendőr fogalmazó, 385.
- Nyisztor György, 271.
- Obrenovits Sándor, 87.
 Okolicsányi Zoltán, 454.
 Orczy László, 436.
 Osserovics, 438.
 Oszváth Zoltán százados, 436.
- Pallavicini György őrgróf, 26., 191., 240., 251.
 (gr.) Pappenheim Siegfriedné, Károlyi Mihály testvére, 64., 221., 222.
 Paulay Erzs, 299.
 Pázmány Péter, 353.
 Peidl, miniszterelnök, 473.
 Pejasevich, 136.
 Pekár Gyula, 81., 454.
 Pekár Gyuláné, 235.
 Pentimalli, olasz tiszt, 243.
 Perczel György, 175.
 Perczelné Kozma Flóra, 167., 193.
 Perényi Zsigmond báró, 190., 454.
 Petain tábornok, 291.
- Petőfi Sándor, 14., 29., 163., 170., 171., 173., 254., 394., 426.
 Pexer, belügyminiszter, 473.
 Pintér Pál, csendőr őrmester, 414.
 Pintye, Pintye-Pollák, „az őrségek parancsnoka”, 357., 361.
 Pogány-Schwarz József dr., újságíró, szabaddkőműves, a forradalmi katonatanács kormánybiztosa, 15., 27., 48., 78., 91., 98., 101., 134., 136., 158., 163., 164., 165., 168., 180., 194., 195., 205., 207., 208., 209., 212., 213., 214., 215., 217., 217., 227., 229., 240., 246., 251., 254., 261., 271., 275., 277., 295., 298., 299., 309., 310., 317., 349., 352., 373., 378., 388., 389., 390., 405., 420., 428., 435., 443.
 Poincaré, 41.
 Polányi-Pollák Laura, 116., 219.
 Pollák, 189.
 Pongrácz György, 213., 358., 410.
 Pongrácz Györgyné, 359., 360., 361.
 Pók-Pauker Ödön, 295.
 Preusz Mór, 119., 271., 302.
 Prohászka Ottokár, 214., 256.
 Purjesz Lajos, 12., 295.
- Rabinovits, 418.
 Radek, 40., 95.
 Radvánszky Béla, Tisza István unokaöccse, 80., 81.
 Raffay Sándorné, 193.
 Rappaport, orvosnövendék, 46.
 Ráday Gedeon gróf, 190., 261., 293., 294., 335.
 Ráday Gedeonné, 293., 294., 331.
 Rákosi Jenő, író, 240., 378.
 Rákosi-Rosenfeld Mátyás, 271.
 Rákóczi Ferenc fejedelem, 172., 182., 426.
 Renner, bécsi szociáldemokrata képviselő, 34., 95., 104., 473.
 Rest József, 414.
 Riechmann elvtárs, hadügyi megbízott, 378, 382, 383, 431
 Ritoók Emma, 113., 114., 121., 122., 154., 155., 203., 204., 228., 259.
 Ritoók Zsigmond, Tormay Cécile sógora, 182., 291.
 Romanelli, alezredes, az olasz katonai misszió vezetője, 439., 441., 454.
 Rónai Grünfeld Zoltán, a TKT igazságügyi népbiztosa, 301.
 Rudolf trónörökös, 238.
- Saint-Juste, 430.
 Salm Lajos gróf, 303., 304.
 Sándor János, Tisza István sógora, 81., 82.
 Sárkány, főszolgabíró, 331.
 Sárkányné, 331.
 Schlegel, műkertész, 477.

- Schwarz Árpád, 418.
 Schwarz Richárd, 418., 420., 474.
 (Bédy-)Schwimmer Róza, 12., 116., 134., 206., 209.
 Seidler elvtárs, 271.
 Semmel Fábián, 414.
 Semmel Károly, 414.
 Shelley, Percy B., 421.
 Sieyes abbé, 116.
 Sigray, 219.
 Simonyi Henry (Steiner Hersch), a sajtóosztály főnöke, 77.
 Singer Ignác elvtárs, 371., 378., 407., 431.
 Singer Vera, 418., 441.
 Sisa, 39.
 Smuts nevű búr tábornok, 305., 310.
 Solom, 39.
 Solymossy Lajos báró, az aradi ellenkormány pénzügyminisztere, 391.
 Sombory Lajosné, 223.
 Somló Sári, 167.
 Somssich András zenetörténész, 257., 304., 378.
 Soós Károly, az aradi és a szegedi ellenkormány hadügyminisztere, 391., 461.
 Stefanovics, 406.
 Stenzel, ügyvéd, 385.
 Stromfeld Aurél, 355., 461.
 Sugár-Singer Tivadar, 39., 62.
 Surek elvtárs, 375.
- Szabó Endre püspök, 144.
 Szabó László, katonatiszt, 436.
 Szabó Oreszt dr., 271.
 Szabó Ödön, 225.
 Szamuely-Samuel Tibor, 205., 230., 231., 234., 261., 271., 275., 277., 295., 298., 299., 303., 304., 305., 309., 310., 314., 326., 346., 349., 350., 352., 355., 356., 357., 364., 365., 373., 377., 378., 380., 402., 413., 414., 415., 416., 420., 430., 435., 437., 438., 439., 443., 456., 461., 467., 470., 474., 480., 484.
 Szapáry György gróf, 378., 410.
 Szatmáry Antal, vasúti munkás, 401.
 Szántó-Schreiber Béla, 230., 271.
 Szász Károly, a Képviselőház volt elnöke, 378.
 Szende-Schwarz Pál, 295.
 Széchenyi István, 379., 426.
 Székely Bertalan festő, 321.
 Szegedy-Maszák Aladárné, 167.
 Szende-Schwarz Pál, 12., 165.
 Szende Anna, 167., 243., 274.
 Széchenyi Aladár gróf, 26.
 Széchenyi Emil, 108., 109.
 Széchenyi István (19. sz.), 215., 319., 320.
 Széchenyi László, 219.
 Széchenyi Lászlóné Vanderbilt Gladys, 219.
 Szécsen gróf, 191.
- Szép Fülöp, 59.
 Szijgyártó elvtárs, a losonci direktórium vezetője, 453., 474., 476., 477., 479.
 Szijgyártó, szobafestő, 474.
 Szilassy Aladár, 190., 229., 411.
 Szilassy Aladárné, 193.
 Szilárd-Singer, a Károlyi-kormány alatt a rendőrség vezetője, 77.
 Szily László főhadnagy, 438.
 Szmrecsányi György a csallóközi honvédelmi bizottság elnöke, 194.
 Sztankay Béláné Ivády Antónia, 217., 244.
 Sztéryni, volt kereskedelmi miniszter, 242.
 Szurmay Sándor, volt honvédelmi miniszter, 242., 378.
- Takács hadnagy, 414.
 Tallián Béla báró, volt főispán, 378.
 Tanhoffér Lajos, orvos, 321.
 Tarcsay István, 414.
 Tasner Mária, 145.
 Teleki Pál gróf, a szegedi ellenkormány külügyminisztere, 206., 243., 461.
 Teleszky János, volt pénzügyminiszter, 378.
 Thán Károly kémikus, 321.
 Thököly Imre uram, 292.
 Tisza István gróf, 12., 16., 19., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 36., 39., 42., 45., 46., 48., 49., 51., 57., 59., 60., 63., 64., 65., 79., 80., 81., 82., 83., 94., 101., 111., 115., 158., 163., 190., 192., 259., 276., 317., 352., 379., 418.
 Tisza Istvánné, 26., 80., 158.
 Tokay József, Szoboszló rendőrkapitánya, 402.
 Tomory püspök, megh. 1526., 243.
 Tormay András, 44.
 Tormay Béla, Cécile apja, 147., 321.
 Tormay Béláné, Cécile anyja, 223.
 Tormay Béla, Cécile öccse, 27., 113., 268., 269., 279., 281., 461.
 Tormay Béláné, Cécile sógornője, 266.
 Tormay Cécile, mozgalmi neve: Földváry Erzsébet, 181., 227., 335., 341., 359., 363., 481.
 Tormay Géza, Cécile testvére, 21., 48., 127., 236., 266., 327.
 Tormay Károly, Cécile nagypja, 147.
 Tormay Mária, Cécile testvére, 31., 32., 151., 176., 181., 274., 286., 327.
 Tormay Vera, Cécile testvére, 132., 145., 228., 242., 327.
 Trockij-Bronstein, 13., 39., 40., 41., 62., 95., 107., 133., 134., 138., 205., 266., 281., 317., 355., 394., 454.
 Tschögl Gusztáv, 235.
 Tüköry, 244.
 Türr István, 243., 244.
 Türr Stefánia, Türr István lánya, 243., 244., 245., 461.

- Urmánczy, 235.
- Újlaki, 192.
- Vadász Miklós, 206.
- Vantus Károly, 271.
- Varjasi, forradalmi kormánybiztos, 113.
- Varjassy Lajos, az aradi ellenkormány egyik minisztere, 392.
- Vas-Weiss Soma, propagandaszónok, 457., 467.
- Vasconcellos őrgrof, a római portugál követ, 318.
- (gr.) Vay Gáborné, 154., 228., 242., 244., 248., 251.
- Vágó-Weiss Béla, 39., 188., 199., 230., 261., 271., 275., 299., 305., 420., 472., 474.
- Vágó Jenő (Wilhelm Jakab), a hadügyminiszter jobbkeze, 77., 428.
- Városi, Budapest szabadkőműves közoktatásügyi tanácsnoka, 219.
- Végyvári, ismeretlen levélíró, 182.
- Vészi József, a Pester Lloyd főszerkesztője, 197.
- (Hohenzollern) Vilmos német császár, 93., 94., 105.
- Vincze-Weinberger Sándor, 271.
- Vlád, az erdélyi román csapatok vezére, 148.
- Vörösmarty Mihály, 170., 173.
- Vix alezredes, 157., Vyx, 176., 198., 259., 260., 261., 266., 283., 296., 297.
- Waldsteinbrecht Antal, volt tartalékos főhadnagy, 436.
- Weber tábornok, 8.8
- Wekerle Sándor ex-miniszterelnök, 45., 46., 81., 304., 378.
- Weltner Jakab, 12., 119., 299.
- Wilson, 45., 46., 55., 95., 117., 128., 205., 311.
- Wlassics Gyula báró, a főrendi ház elnöke, 108., 115.
- Wolkenberg, a teológiai fakultás retorikatanára, 195.
- Wurm tábornok, 47.
- Zákány Gyula, katonapap, 433.
- (gr.) Zichy János, 189., 192., 198.
- (gr.) Zichy Rafael, 200.
- (gr.) Zichy Rafaelné Pallavicini Edina, 50., 100., 101., 114., 154., 175., 190., 196., 206., 242., 251., 304.
- Zita királynő, 103, 290.
- Zsembery István, volt képviselő, 189., 198., 378.
- Zsigmondy Mihály, 266., 269., 279., 282., 285., 286.
- Zsigmondyné, 272., 285.